

Komercyjne wykorzystywanie dzieci

Wykorzystywanie dzieci to zjawisko powiązane z wieloma wymiarami krzywdzenia: fizycznym, psychicznym i seksualnym. „Komercyjność” wskazuje natomiast na sytuację, w której obowiązują zasady popytu i podaży, a dziecko zostaje uprzedmiotowione — zdegradowane do towaru o wartości handlowej i odarte nie tylko z normalnego dzieciństwa, ale także ze zwykłej godności ludzkiej.

1. Definicje

Komercyjne wykorzystywanie dzieci polega na czerpaniu korzyści majątkowych i niematerialnych z nielegalnych transakcji i usług z wykorzystaniem osób do 18. roku życia. To proceder obejmujący szerokie spektrum form i metod, począwszy od handlu dziećmi, przez prostytutkę i pornografię dziecięcą, wykorzystanie do zebrania, zmuszanie do działalności kryminalnej, pracę przymusową oraz przymusowe małżeństwa, po wyludzenie świadczeń socjalnych, a także pozyskiwanie komórek, tkanek lub narządów.

- **Handel dziećmi** w świetle Protokołu Fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii (Dz. U. z 2007 r. Nr 76, poz. 494)¹ jest **jakimkolwiek działaniem lub transakcją, w drodze której dziecko jest przekazywane przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą**. W polskim prawie nie ma zdefiniowanego pojęcia handlu dziećmi, niemniej

jednak na podstawie definicji handlu ludźmi zawartej w art. 115 § 22 kk można stwierdzić, że handlem dziećmi jest „**werbowanie, transportowanie, dostarczanie, przekazywanie lub przyjmowanie osoby małoletniej w celu jej wykorzystania w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub w innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy**”. Zgoda ofiary nie jest czynnikiem wyłączającym odpowiedzialność sprawcy.

- **Prostytucja dziecięca**, zgodnie z art. 19 Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem, oznacza wykorzystanie dziecka do czynności seksualnych przy przekazaniu lub obietnicy jakiegokolwiek wynagrodzenia dziecku lub osobie pośredniczącej.² W pol-

---

¹ Wszedł w życie 4 marca 2005 r.

² Na chwilę obecną Konwencja nie została ratyfikowana przez Polskę.

skim prawie pojęcie „prostyytucja dziecięca” nie jest zdefiniowane. Nie jest również w Polsce karalne świadczenie usług seksualnych za wynagrodzeniem, niemniej jednak w przypadku osoby małoletniej może to świadczyć o jej demoralizacji.³ Policja powiadamia sąd rodzinny, który ma prawo zastosować wobec małoletniego odpowiednie środki wychowawcze, m.in. zobowiązać go do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, zastosować nadzór kuratora, orzec umieszczenie w rodzinie zastępczej, w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. W Polsce karany jest kontakt seksualny z małoletnim do 15. roku życia (art. 200 § 1 kk). W przypadku nastolatków w wieku 15–18 lat, jeśli kontakt seksualny z osobą dorosłą odbywa się za zgodą obu stron lub jest zainicjowany przez małoletniego, nie jest on przestępstwem. Zabronione jest natomiast „doprowadzenie” małoletniego w tym wieku do kontaktów seksualnych w celach komercyjnych (art. 200 § 1 kk), zaś samo korzystanie z jego usług już nie. W świetle art. 204 kk przestępstwem jest w Polsce: сутенерство, czyli czerpanie korzyści majątkowej z uprawiania prostytucji; стрэцьцiелство, polegające na nakłanianiu do uprawiania prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowej oraz ułatwianie uprawiania prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowej zwane kuplerstwem. W przypadku małoletniego kara za popełnienie tych przestępstw ma wyższy wymiar i wynosi nawet do 10 lat pozbawienia wolności.

- Jedną z form korzystania z prostytucji małoletnich jest tak zwana **turystyka seksualna**, rozumiana jako **podróżowanie do innego kraju lub przemieszczanie się w obrębie jednego kraju w celu**

angażowania się w czynności seksualne z dziećmi.

- **Pornografia dziecięca została zdefiniowana w protokole fakultatywnym** jako „jakikolwiek pokazywanie (...) dziecka uczestniczącego w rzeczywistych lub symulowanych (...) czynnościach seksualnych lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych”. W polskim prawie nie ma definicji pornografii dziecięcej. Zgodnie z art. 202 § 4 i 4a kk nie wolno, nawet na własny użytek, utrzymywać, posiadać, przechowywać ani sprowadzać treści pornograficznych z użyciem dziecka, które nie ukończyło 15. roku życia, ani — jak stanowi art. 202 § 4b kk — wykorzystujących wizerunek małoletniego wytworzony graficznie (rysunek, grafika komputerowa). Od kilku lat eksperci proponują zastąpienie terminu pornografia dziecięca terminem **CSAM** (*Child Sexual Abuse Materials*), określającym materiały przedstawiające seksualne wykorzystanie dziecka, twierdząc, że jest on bardziej adekwatny niż „pornografia dziecięca”, ponieważ kładzie nacisk na fakt wykorzystania dziecka w świecie realnym (dyżurnet.pl 2011).
- **Praca przymusowa** nie jest określona w polskim prawie jako samodzielne przestępstwo albo wykroczenie, niemniej jednak pojawia się w definicji handlu ludźmi w art. 115 § 22 kk (celem działania sprawcy jest wykorzystanie innej osoby m.in. w pracy lub usługach o charakterze przymusowym). Najważniejszym aktem prawa międzynarodowego w zakresie zakazu pracy przymusowej dzieci jest Konwencja nr 82 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, przyjęta w Genewie 17 czerwca 1999 roku.⁴

³ Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich.

⁴ Dz. U. z 2004 r. Nr 139, poz. 1474.

- W świetle art. 104 Kodeksu wykroczeń nakłanianie małoletniego do **żebrania** zagrożone jest natomiast karą aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. Od 2010 roku żebranie zostało uznane za jedną z możliwych form wykorzystywania ofiar handlu ludźmi (art. 115 § 22 kk).

W literaturze problemu często stosuje się określenie „komercyjne seksualne wykorzystanie dzieci” (z ang. *commercial sexual exploitation of children*)

obejmujące opisane powyżej formy wykorzystania: prostytutkę dziecięcą, pornografię, dziecięcą turystykę seksualną, a w niektórych przypadkach — małżeństwa dzieci. Jest to zjawisko zdefiniowane w Deklaracji i Planie Działań przeciwko Seksualnemu Wykorzystaniu Dzieci w Celach Komercyjnych⁵ jako **wykorzystanie seksualne dziecka przez osobę dorosłą przy zaistnieniu finansowej lub innej formy wynagrodzenia dla dziecka lub osób trzecich.**

2. Skala problemu komercyjnego wykorzystywania dzieci na świecie i w Polsce

Wykorzystywanie dzieci w celach komercyjnych jest problemem globalnym. Trudno jest natomiast oszacować skalę tego problemu na świecie. Przyczyny takiego stanu rzeczy są wielorakie. Przede wszystkim różne są systemy zbierania danych i kategoryzacji przypadków. Dodatkowo należy wziąć pod uwagę różnorodność systemów prawnych i związaną z tym odmienną pe-

nalizację zachowań przestępczych. Przykładowo, prostytutka jest w wielu krajach przestępstwem, tak więc ofiary mogą podlegać sankcjom karnym (ECPAT 2011), z drugiej strony często brakuje definicji prawnej prostytutki dziecięcej (np. w Polsce), nie mówiąc już o różnej granicy wieku, w którym prawo pozwala na podejmowanie kontaktów seksualnych.⁶

Tabela 1. Wiek przyzwolenia na czynności seksualne.

- 12 lat – Meksyk
- 13 lat – Hiszpania, Korea Południowa, Nigeria, Japonia
- 14 lat – Austria, Chorwacja, Niemcy, Portugalia, Węgry, Włochy
- 15 lat – Francja, **Polska**, Słowacja, Dania, Grecja, Szwecja, Tajlandia
- 16 lat – Ukraina, Rosja, Mołdawia, Holandia, Wielka Brytania, RPA
- 17 lat – Irlandia
- 18 lat – Malta, Turcja, USA (16–18 w zależności od stanu)
- 20 lat – Tunezja

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych fundacji AVERT.

Brakuje wyczerpujących danych dotyczących przestępstw wykorzystywania seksualnego dzieci, ponieważ oficjalne statystyki dotyczą wyłącznie przypadków zgłoszonych czy wykrytych. W niektórych częściach świa-

ta jest to wręcz temat tabu, np. w Azji Środkowej czy Bliskim Wschodzie. W regionach, w których zrealizowane zostały badania, często nie są one jednoznaczne i rzadko wskazują na formy wykorzystania (prostitutcja, por-

⁵ Deklaracja i Plan działania zostały przyjęte przez rządy 122 krajów, w tym przez rząd polski, podczas Pierwszego Światowego Kongresu Przeciwko Komercyjnemu Wykorzystywaniu Seksualnemu Dzieci w Sztokholmie w 1996.

⁶ Informacje uzyskane ze strony amerykańskiej fundacji AVERT, zajmującej się przeciwdziałaniem AIDS <http://www.avert.org/age-of-consent.htm>, data dostępu: 21.04.2012.

nografia, praca przymusowa, żebractwo itp.) oraz nie są podzielone na wiek czy płeć dzieci ofiar (ECPAT 2008).

Przyjrzyjmy się dostępnym statystykom. Zgodnie ze wskazaniem Światowej Organizacji Pracy 1,2 miliona dzieci rocznie pada ofiarą handlu (ILO 2008). UNICEF (2009) podaje, że prawie połowa wszystkich ofiar handlu na świecie to dzieci, podczas gdy 120 tysięcy kobiet i dzieci rocznie przewożonych jest na teren Unii Europejskiej, gdzie według agencji Frontex (2011) w 2009 roku dzieci stanowiły 15% ofiar handlu ludźmi. Euro-

pol (2010) mówi o setkach tysięcy ofiar handlu ludźmi w Europie. Najwięcej ofiar zostało zidentyfikowanych w Niemczech i w Holandii. Dane Eurojust (2011) wskazują, że w latach 2004–2011 na 59 spraw związanych z dziećmi 41 dotyczyło handlu dziećmi.⁷

Do oszacowania skali problemu mogą posłużyć także raporty GRETA — grupy ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi⁸ dotyczące sytuacji w zakresie handlu ludźmi w państwach, które ratyfikowały Konwencję Rady Europy z 2005 roku.⁹

Tabela 2. Przykładowe dane dotyczące handlu ludźmi z wybranych krajów.

Kraj	Liczba wszystkich ofiar	Liczba dzieci-ofiar	Przypadki
Bułgaria	2008 – 292	2008 – 71	Głównie w celu komercyjnego wykorzystania seksualnego. Sześć przypadków ofiar do wykorzystania organów.
	2009 – 307	2009 – 57	
	2010 – 432	2010 – 70	
Albania	2008 – 108	2008 – 19	Głównie w celu komercyjnego wykorzystania seksualnego, ale także zmuszanie do żebractwa.
	2009 – 94	2009 – 22	
	2010 – 97	2010 – 14	
Chorwacja	2008 – 5	2008 – 0	W celu komercyjnego wykorzystywania seksualnego, pracy przymusowej i zmuszania do drobnych kradzieży.
	2009 – 5	2009 – 1	
	2010 – 5	2010 – 2	

Źródło: na podstawie raportu GRETA dla Bułgarii (2011), Albanii (2011) i Chorwacji (2011).

W Polsce, wzięwszy pod uwagę dane Prokuratury Generalnej za 2011 rok, mowa jest o 17 przypadkach dzieci-ofiar handlu. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że ujawnianie tego rodzaju spraw nastęrcza trudności z wielu powodów. Przede wszystkim jest to proceder opanowany przez środowiska przestępcze. Poza tym, mimo że wg badań przeprowadzonych przez TNS OBOP (2010) społeczna świadomość problemu jest coraz wyższa, wiedza w tym zakresie jest dość powierzchowna, oparta na przekazie medial-

nym, a co za tym idzie — często oderwana od rzeczywistości. W konsekwencji, z jednej strony tego typu przypadki są rzadko zgłaszane, a z drugiej — profesjonaliści (funkcjonariusze Policji, straży granicznej, pracownicy placówek opiekuńczo-wychowawczych) mogący zetknąć z potencjalnymi ofiarami, mają problemy z ich identyfikacją. Aż 87,6% badanych funkcjonariuszy Policji i straży granicznej (Fundacja Dzieci Niczyje 2007) twierdziło, że nie miało kontaktu z dzieckiem-ofiarą handlu, a jednocześnie,

⁷ Dane ze strony internetowej Eurojust: <http://eurojust.europa.eu/Practitioners/operational/Child-protection/Pages/child-protection-at-eurojust.aspx>, data dostępu: 21.04.2012.

⁸ Grupa 15 ekspertów będzie wybierana spośród obywateli Państw-Stron Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi z 2005 roku.

⁹ Raporty w formie pdf są dostępne na stronie internetowej http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Publications/default_en.asp, data dostępu: 4.21.2012.

że spotkali się w swojej pracy z małoletnimi, co do których zachodziło podejrzenie, że mogli być domniemanymi ofiarami tego przestępstwa. Do grupy ryzyka mogą także należeć dzieci zaginione. W naszym kraju policja odnotowuje rocznie około 150 zaginięć dzieci do 7. roku życia, około 800 zaginięć dzieci w wieku 7–13 lat i około 3 500 zaginięć dzieci w wieku 13–17 lat¹⁰. Przypuszcza się, że niektóre z tych dzieci mogą stać się ofiarami komercyjnego wykorzystywania dzieci (*Zjawisko handlu ludźmi...* 2010).

Odnosnie dzieci poniżej 18. roku życia wykorzystywanych w prostytucji polska policja identyfikuje rocznie około kilkudziesięciu przypadków (*Raport o działaniach...* 2008). Największą liczbę pokrzywdzonych odnotowuje się w sprawach czerpania korzyści przez osoby trzecie (sutenerstwo, stręczycielstwo, kuplerstwo). Przykładowo w 2009 roku było to 66 osób, a w 2010 roku 32 osoby.

Coraz trudniejsze do wykrycia staje się angażowanie się młodzieży w prostytucję. Mimo wykreowanego przez media (np. film *Galerianki*) obrazu dziewcząt nawiązujących seksualne kontakty komercyjne głównie w galeriach handlowych, znacznie częstszym kanałem jest sprzyjający anonimowości Internet (Bielecka 2010). Brak jest jednak także danych dotyczących komercyjnych ofert seksualnych umieszczanych przez osoby poniżej 18. roku życia na portalach internetowych (Popławska 2010). O tym, że oficjalne statystyki obrazują jedynie wycinek skali zjawiska mogą świadczyć wyniki różnorodnych badań dotyczących społecznego postrzegania skali problemu. Wynik badań postaw wobec problemu komercyjnego seksualnego wykorzystania dzieci i młodzieży, prowadzonych od maja do sierpnia 2011 (*Komercyjne wykorzystywanie...* 2011), pokazują,

że blisko połowa dorosłych Polaków i młodzieży w wieku 15–18 lat podziela pogląd, że świadczenie usług seksualnych przez nastolatków w zamian za różne korzyści materialne jest realnym problemem dotyczącym wielu osób. Dla porównania w badaniach przeprowadzanych w województwie dolnośląskim (Kurzępa 2008) — 20% badanej młodzieży i liderów społeczności lokalnych twierdziło, że w ich otoczeniu są małoletni obu płci prostytuujący się, natomiast ogólnopolskie badanie dotyczące wiktyimizacji młodzieży (Sajkowska 2010) pokazało, że co czwarty badany w wieku 15–18 lat przyznawał, że zna przynajmniej jedną osobę w podobnym wieku, która w ciągu ostatniego roku utrzymywała kontakty seksualne w zamian za pieniądze lub prezenty.

Niezwykle trudno jest oszacować skalę zjawiska pornografii dziecięcej czy też CSAM (*Child Sexual Abuse Materials*). Dzięki zdobyciom technologii przestępcy seksualni wykorzystujący dzieci w coraz większym stopniu korzystają z wyrafinowanego oprogramowania do ochrony swojej anonimowości. Wykorzystują internetowe narzędzia do przechowywania danych i zaawansowane techniki szyfrowania w celu utrudniania badań z zakresu informatyki kryminalistycznej prowadzonych przez Policję (Europol 2011). Odnosnie treści prezentowanych w sieci można mówić o pojawianiu się nowych trendów, np. „modelingu”, czyli zdjęć upozowanych erotycznie, ale ubranych dzieci. Według danych raportu Dyzurnet.pl¹¹ w Polsce w ubiegłym roku użytkownicy Internetu przesłali 3 310 raporty pornografii dziecięcej (61% ogólnej liczby zgłoszeń). Duża część zgłoszeń (570) dotyczyła „erotyki dziecięcej”, czyli materiału niekwalifikującego się jako nielegalna treść pornograficzna, ale niewątpliwie będącego

¹⁰ Z danych fundacji Itaka: <http://zaginieni.pl/dlaczego-ludzie-gina-bez-wiesci>, data pobrania 21.04.2012

¹¹ Zespół Dyzurnet.pl od 2005 roku przyjmuje od użytkowników Internetu anonimowe zgłoszenia dotyczące nielegalnych i szkodliwych treści. Realizacja zadań podejmowanych przez Zespół możliwa jest dzięki współpracy z Policją oraz funkcjonowaniu w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia Internetowych Zespołów Reagujących (INHOPE).

formą seksualnego wykorzystania dziecka. Najwięcej serwerów z CSAM znajdowało się w 2011 roku w Stanach Zjednoczonych (60%), w Holandii (11%), Japonii (8%) i Rosji (8%). W Polsce było to 2%. Jeśli chodzi o światowe trendy, zauważa się odchodzenie od prezentacji tego typu materiałów w serwisach www, czyli na stronach internetowych. Nie znaczy to jednak, że problem znika. Treści pedofilskie przenoszone są do sieci P2P oraz do serwisów hostujących pliki.

Zaczęły także pojawiać się inne zjawiska, takie jak internetowa seksturystyka, czyli wykorzystywanie seksualne dziecka przed kamerą internetową, na żądanie i za opłatą.

Inną formą komercyjnego wykorzystywania dzieci, którego skala jest niedoszacowana jest turystyka seksualna — wbrew powszechnym opiniom jest obecna również w Polsce. Wiadomo, że proceder ten jest obserwowany na granicy z Niemcami (Kurzępa 2000). Według statystyk niemieckiej policji 1,07% sprawców uprawiających w Niemczech proceder turystyki seksualnej wybiera jako kraj docelowy Polskę (German Country Progress Card 2011). W niektórych regionach świata jest to bardzo poważny prob-

lem. Statystyki ECPAT International (*International Child Sex Tourism...* 2007) wskazują, że w Tajlandii około 22 500–40 000 małoletnich jest wykorzystywanych w seksturystyce, na Filipinach 60 000–75 000, a w Meksyku około 30 000.

Jednym z innych celów, do których wykorzystywani są małoletni w Polsce i na świecie jest żebractwo. Obecność dzieci jako rekwizyt żebraczy pomaga w osiągnięciu większego zysku poprzez wzbudzenie litości i współczucia u potencjalnych ofiarodawców. Korzystają z tego przede wszystkim organizacje przestępcze. Na podstawie informacji o liczbie stwierdzonych wykroczeń z art. 104 Kodeksu wykroczeń, w 2009 roku na terenie Polski ujawniono 1 027 wykroczeń z art. 104 kw, a w 2010 było to już 1 647. Nie jest rejestrowana liczba dzieci uwikłanych w tę działalność. Procederem żebractwa zagrożone są w szczególności duże aglomeracje miejskie, takie jak Rzeszów, Wrocław, Poznań czy Warszawa (*Zjawisko handlu ludźmi...* 2010). Specyfiką wykorzystania dzieci do żebrania jest to, że czasami ofiarami tej sytuacji są również ich opiekunowie, zmuszani do żebrania przez grupy przestępcze (Gajewska 2009).

3. Czynniki ryzyka – profil ofiary

Czynników ryzyka komercyjnego wykorzystywania dzieci jest bardzo wiele. Niewątpliwie szczególnie zagrożone są dzieci pozbawione odpowiedniej opieki osób dorosłych (Dottridge 2004; IPEC 2007). Do tej grupy można zaliczyć sieroty, dzieci ulicy, małoletnich cudzoziemców bez opieki, dzieci przebywające w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, uciekinierów, dzieci z rodzin dysfunkcyjnych oraz dzieci z grup marginalizowanych i dyskryminowanych, na przykład dzieci migrantów oraz dzieci romskie.

Badania Izdebskiego (2004) wskazują, że młodzież umieszczona w domach dziecka, rodzinach zastępczych i innych placówkach

wychowawczych stanowi 10% małoletnich wykorzystywanych w prostytucji.

Z pewnością ważną rolę odgrywa środowisko rodzinne i występujące w nim patologie i dysfunkcje, np. alkoholizm. Wiele badań wskazuje jako istotny czynnik ryzyka doświadczenie w dzieciństwie przemocy fizycznej, emocjonalnej, seksualnej lub zaniedbania (Silbert, Pines 1981; Spila 2006). Osłabienie więzi emocjonalnych w rodzinie, połączone z brakiem zainteresowania ze strony opiekunów, skutkuje poszukiwaniem bliskości i osób, którym można zaufać, co czyni dzieci bardziej podatnymi na skrzywdzenie.

Istotny wpływ mają także czynniki społeczno-ekonomiczne, takie jak bieda, utrudniony dostęp do edukacji, bezrobocie czy brak perspektyw dla dzieci i młodzieży. Warto zauważyć, że zgodnie z raportem Eurostatu dzieci są najbardziej zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. W 2010 roku 27% dzieci w UE (30,8% w Polsce) zostało dotkniętych przez co najmniej jedną z trzech form ubóstwa i wykluczenia społecznego. Problem ubóstwa jest szczególnie nasilony w regionach świata dotkniętych wojnami, katastrofami naturalnymi czy też dużym rozwarstwieniem społecznym i ekonomicznym. Brak środków do życia jest bezpośrednią przyczyną wnikania się dzieci w tzw. prostytucję głodową (Kurzępa 2000), której celem jest zdobycie pożywienia, a także sprzyja pracy przymusowej dzieci. Problem ten jest szczególnie poważny w Afryce Subsaharyjskiej, gdzie aż 29% (48 milionów) dzieci między 5. a 14. rokiem jest zmuszonych do podjęcia działalności zarobkowej (UNICEF). W wielu krajach Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej wykorzystywaniu dzieci sprzyja także niewydolność struktur władzy, korupcja i brak mechanizmów ochrony małoletnich (Morawska 2003).

Inną ważną grupą czynników ryzyka są normy i wzorce kulturowe. Wiele zwyczajów i praktyk religijnych czy kulturowych sprawia, że dzieci są szczególnie narażone na wykorzystywanie seksualne (*Harmful Traditional Practices...* 1995). W Indiach i Nepalu dziewczynki, które nie wkroczyły w wiek dojrzewania i pochodzą z biednych środowisk wiejskich, są składane w ofierze lokalnym bóstwom i przechodzą na własność lokalnego kapłana, względem którego świadczą usługi seksualne (praktyka Devadasi). Różnie

w odmiennych kulturach jest także pojmowana koncepcja dzieciństwa czy seksualności dziecka. Popularną praktyką jest wymuszanie małżeństwa dziewczynek, które nie ukończyły 15. roku życia. Mąż, który najczęściej kupuje swoją małoletnią żonę wprost od rodziców, często zmusza ją później do pracy w charakterze prostytutki. Zdarza się także, że dziewczynka ucieka od swojego prześladowcy, ale i tak jest zmuszona do utrzymywania się z prostytucji (UNICEF 2001).

W krajach kultury zachodniej na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat nastąpiła „seksualizacja” kultury masowej. W mediach często dochodzi do epatowania seksem, a ciało ulega uprzedmiotowieniu. W konsekwencji młodzi ludzie przedwcześnie dojrzejają, przejmując role zarezerwowane do tej pory dla dorosłych. Treści docierające do dzieci mogą powodować kształtowanie się nieprawidłowego obrazu relacji seksualnych (Jędrzejko, Sarzała 2006), co w połączeniu z brakiem odpowiednich wzorców w środowisku rodzinnym, presją rówieśniczą i wszechobecnym konsumpcyjnym stylem życia może prowadzić do wnikania się dzieci w prostytucję aspiracyjną (Kurzępa 2000), polegającą na świadczeniu usług seksualnych w celu zaspokojenia chęci posiadania luksusowych lub markowych dóbr, a co za tym idzie — podniesienia swojego statusu społecznego. Często zarobione w ten sposób pieniądze dziecko przeznaczają na alkohol i narkotyki, co może być efektem wpływu grupy rówieśniczej, ale także potrzeby „znieczulenia się” (Izdebski 2000). W efekcie osłabia samokontrolę i może sprzyjać powstawaniu sytuacji zagrożenia komercyjnym wykorzystaniem.

4. Sprawcy

W proceder komercyjnego wykorzystywania dzieci może być zaangażowanych wielu pośredników. Szczególnie widoczne

jest to przy handlu dziećmi, gdzie na każdym etapie — werbowania, transportu, przechowywania, przyjmowania — może

brać udział inna osoba. Organizatorem handlu czy też stręczycielem może być osoba obca, ale także opiekun dziecka, krewny lub osoba mu znana (ILO 2009). Dzieci mogą znaleźć się pod kontrolą sutenerów, właścicieli agencji towarzyskich czy też zorganizowanych grup przestępczych. Na końcu tego łańcucha znajduje się natomiast grupa kreująca popyt na usługi seksualne, tzw. klienci (Gajewska, Kuhn, Popławska 2011).

Mogą to być pedofile (tzw. sprawcy preferencyjni) lub też osoby wykorzystujące dziecko ze względu na nadarzącą się okazję (tzw. sprawcy sytuacyjni). Wbrew powszechnemu przekonaniu sprawców preferencyjnych jest mniej niż sytuacyjnych, ale potencjalnie mogą wykorzystać większą liczbę dzieci (ECPAT 2008). Sprawcy pochodzą z najprzeróżniejszych środowisk, grup społecznych, mają różne preferencje seksualne, są w różnym wieku. Przeważają mężczyźni, choć sprawcami wykorzystywania są też kobiety. W literaturze anglojęzycznej funkcjonuje określenie *sugar daddy* (tatulek). Stosuje się go w odniesieniu do starszych mężczyzn dostarczającym swoim młodocianym partnerkom seksualnym długotrwałego wsparcia finansowego. Analogicznie mówi się o *sugar mummies*, czyli starszych kobietach wchodzących w komercyjne relacje seksualne z młodocianymi partnerami. Obecnie w tym kontekście używa się raczej terminu „sponsor” i „sponsoring” (Gardian 2007).

Motywy sprawców są różnorodne. Często zainteresowani są atrakcyjnością fizyczną i nie zdają sobie sprawy, lub nie chcą sobie zdawać, z wieku osoby świadczącej usługi seksualne (Dawid-Olczyk 2003). Badania *Tackling demand that fosters human trafficking* (USAID 2011) przeprowadzone wśród mężczyzn korzystających z prostytucji wykazały wręcz, że nie zwracają oni uwagi na wiek. Seks jest czasami środkiem do zdobycia władzy i kontroli nad ofiarami (O’Connel 2001).

W niektórych regionach świata uznaje się, że wykorzystanie niedoświadczonych partnerów dodaje męskości. Pokutuje też przekonanie, że stosunki seksualne z małoletnim partnerem mogą uchronić przed AIDS (*Commercial Sexual Exploitation...* 1996).

Turyści seksualni korzystają z poczucia anonimowości w obcym kraju lub miejscu. Usprawiedliwiają swoje zachowanie, powołując się na powszechną akceptację kontaktów seksualnych z dziećmi w danym kraju i twierdzą, że pomagają w ten sposób utrzymać się dzieciom i ich rodzinom (*International Child Sex Tourism...* 2007). Nie ma jednego profilu turysty seksualnego. Sprawcy sytuacyjni wykorzystują fakt łatwiejszego dostępu do dzieci niż do osób dorosłych, a preferencyjni zaspokajają swoje potrzeby wyłącznie z dziećmi. Seksturystyka nie jest wyłącznie domeną mężczyzn. Znane są przypadki kobiet pochodzących najczęściej z Zachodu, nawiązujących kontakty seksualne zarówno w Indochinach, jak i w Sierra Leone, Nepalu czy Gambii (Morawska 2003).

Sprawcy, chcąc wzbudzić zaufanie dziecka, posługują się różnymi metodami i technikami. Deklarują pomoc finansową, wsparcie w zdobyciu wykształcenia, dobrze płatną ofertę pracy. Często nawiązując z dzieckiem relację, wcielają się zależnie od wieku w opiekunów lub też partnerów, pozwalając zaspokoić potrzebę miłości (*Zjawisko handlu ludźmi...* 2010).

Z pewnością istotnym czynnikiem ułatwiającym kontakt z dziećmi jest Internet. Sprzyja powstawaniu nowych sposobów komercyjnego wyzyskiwania dzieci. Jednym z nich jest wykorzystywanie seksualne dziecka przed kamerą internetową, tzw. cyberseks (Berson 2003). Do zauważanych tendencji należą również nagabywanie w celach seksualnych przez Internet i wysyłanie młodzieży wiadomości o charakterze seksualnym za pośrednictwem telefonu komórkowego i urządzeń multimedialnych — sexting (Europol 2011). Różnego rodzaju fora i czat

roomy są także idealnym miejscem do tzw. groomingu, czyli stopniowego nawiązania bliskiej relacji emocjonalnej z dzieckiem w celu późniejszego seksualnego wykorzystania, często do produkcji materiałów pornograficznych.

W celu skutecznej kontroli nad dzieckiem, sprawca może je zastraszać, grożąc zrobieniem krzywdy jemu i jego bliskim lub też wydaniem organom ścigania, które ukarzą je więzieniem, deportacją lub odeślą do placówki wychowawczej. Bardzo często zdarza się, że stosuje przemoc fizyczną,

zmusza dziecko do picia alkoholu, zażywania środków uspokajających lub narkotyków, ogranicza swobodę poruszania się lub zabiera dokumenty (ILO 2009). Inną metodą jest egzekwowanie długu zaciągniętego przez małoletniego lub jego rodzinę. Wielokrotnie dochodzi do sytuacji szantażowania dziecka, grożąc, że jego otoczenie dowie się o fakcie uprawiania prostytucji. Wreszcie sprawca manipuluje dzieckiem, uzależniając je od siebie emocjonalnie poprzez spełnianie jego potrzeb emocjonalnych i materialnych (Gajewska, Kuhn 2011).

5. Konsekwencje

Opisywane zjawisko, ze względu na różnorodność stosowanych form i metod, powiązane jest z wieloma wymiarami krzywdzenia mogącymi powodować poważne i długotrwałe skutki dla rozwoju fizycznego, psychicznego, duchowego i emocjonalnego dziecka. Ze względu na ukryty charakter procederu opawanego najczęściej przez środowiska przestępcze brakuje rzetelnych badań oraz danych epidemiologicznych dotyczących psychospołecznych i zdrowotnych implikacji komercyjnego wykorzystywania dzieci. W literaturze

przedmiotu pojawiają się więc opisy skutków komercyjnego wykorzystywania (szczególnie handlu w celach seksualnych) oparte na pojedynczych kazusach (Phinney 2001; *Commercial Sexual Exploitation...* 2011) lub też wnioski są wysuwane na podstawie dobrze opisanych i zbadanych zjawisk, tj.: wykorzystywania seksualnego dzieci, prostytucji nieletnich, przemocy domowej stosowanej względem małoletnich, uzależnienia od alkoholu i narkotyków, bezdomności, etc. (*Commercial Sexual Exploitation...* 1996).

6. Zapobieganie

Problem komercyjnego wykorzystywania dzieci został dostrzeżony w latach 90. poprzedniego stulecia. W 1992 roku na wniosek Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) został powołany specjalistyczny program IPEC (International Programme on the Elimination of Child Labour), pod którego egidą w 1996 roku odbył się w Sztokholmie I Światowy Kongres przeciwko Komercyjnemu Seksualnemu Wykorzystywaniu Dzieci. Jego celem było przede wszystkim nagłośnienie problemu i zastanowienie się nad środkami zaradczymi.

Ustalenia wtedy podjęte znalazły swoje odzwierciedlenie w prawie międzynarodowym. W 1999 roku MOP przyjęła Konwencję nr 182 dotyczącą zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, do których zaliczono między innymi prostytucję dziecięcą, handel dziećmi i wykorzystywanie dzieci do produkcji materiałów pornograficznych (Konwencja została ratyfikowana przez Polskę w 2001 roku). Interpol wydał natomiast zalecenia dotyczące współpracy międzynarodowej w zakresie przeciw-

działania transgranicznej przestępczości seksualnej (seksurystryki, handlu dziećmi, rozpowszechniania pornografii dziecięcej). Następny Światowy Kongres przeciwko Komercyjnemu Seksualnemu Wykorzystywaniu Dzieci miał miejsce w Jokohamie w 2001 roku i zwrócił uwagę na wzrost problemu handlu dziećmi, konieczność wprowadzenia konkretnych planów dzia-

łania na szczeblu krajowym i efektywnego wdrażania prawa chroniącego dzieci.

W ostatnim dziesięcioleciu można natomiast zaobserwować pewną konsolidację międzynarodowej współpracy w zakresie zwiększenia ochrony dzieci przed komercyjnym wykorzystywaniem. Przede wszystkim powstał cały zestaw uregulowań na gruncie prawa międzynarodowego.

Tabela 3. Międzynarodowe akty prawne dotyczące handlu ludźmi.

- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie zwalczania handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i pornografii, 2000 r., w Polsce obowiązuje od 2005 r.
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi (tzw. Protokół z Palermo), w Polsce obowiązuje od 2003 r.
- Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, 2007 r. (podpisana, nieratyfikowana przez Polskę)
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (konwencja Warszawska), w Polsce weszła w życie w 2009 r.
- Dyrektywa UE o przeciwdziałaniu i zwalczaniu handlowi ludźmi oraz ochronie ofiar, 2011 r.

Źródło: opracowanie własne.

W wielu krajach opracowane zostały lokalne strategie i plany działania, a miejscowe i międzynarodowe organizacje realizują wiele projektów mających na celu zapobieganie temu problemowi.

Niewątpliwie z racji swoich statutowych obowiązków¹² bardzo ważną rolę w zwiększaniu świadomości społecznej na temat problemu i jego konsekwencji oraz w lobbowaniu w zakresie zmian w ustawodawstwie pełni UNICEF. Niekwestionowanym liderem w obszarze zwalczania różnych form komercyjnego seksualnego wykorzystywania dzieci jest jednak międzynarodowa organizacja pozarządowa End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking Children for Sexual Purposes (ECPAT) z siedzibą w Bangkoku w Tajlandii. ECPAT International powstał w konsekwencji kampanii społecznej skierowanej

przeciwko prostytucji dziecięcej w turystyce azjatyckiej, a od 1996 roku funkcjonuje jako sieć organizacji zajmujących się dziecięcym seksbiznesem w sposób kompleksowy. Z jednej strony monitoruje działania podejmowane przez rządy w tym zakresie, a z drugiej — angażuje w swoje projekty inne organizacje, młodzież, a także sektor prywatny, czego wyrazem były panele dyskusyjne poświęcone świadomej odpowiedzialności biznesu podczas III Światowego Kongresu przeciwko Komercyjnemu Seksualnemu Wykorzystywaniu Dzieci, który odbył się w 2006 roku w Rio de Janeiro. Na bazie współpracy z branżą turystyczną powstał Kodeks postępowania w sprawie ochrony dzieci przed komercyjnym wykorzystywaniem seksualnym w podróży i turystyce, przyjęty i promowany między innymi przez międzynarodową sieć hoteli

¹² Podstawę formalną do tego typu działań stanowi artykuł 19 Konwencji o prawach dziecka, mówiący o „ochronie dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej lub psychicznej, krzywdy lub nadużyć, zaniedbania bądź niedbałego traktowania lub wyzysku, a w tym wykorzystywania w celach seksualnych”. Natomiast artykuł 34 zobowiązuje państwa ratyfikujące Konwencję do „ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego”.

Accor. Służą one do edukowania personelu na temat sposobów identyfikacji ofiar i postępowania wobec turystów seksualnych. Innym pozytywnym przykładem współpracy ECPAT z sektorem prywatnym jest kampania zainicjowana latem 2009 roku wspólnie z firmą kosmetyczną The Body Shop skierowana przeciwko handlowi dziećmi w celu wykorzystywania seksualnego. Warto podkreślić, że była to pierwsza kampania o ogólnoświatowym zasięgu poświęcona temu problemowi.

Niewątpliwie fundamentalną rolę w zapewnieniu ochrony dzieciom zagrożonym komercyjnym wykorzystywaniem oraz w podnoszeniu świadomości społecznej pełnią organizację pozarządowe. Ciekawą inicjatywą organizacji pracujących w obszarze przeciwdziałania handlowi dziećmi (ECPAT Netherlands z Holandii, Neglected Children Society z Bułgarii, Fundacja Dzieci Niczyje z Polski, Save the Children z Albanii i oddziały Terre des Hommes-Child Relief z Albanii, Kosowa i Węgier) jest międzynarodowy projekt Mario, który powstał w 2009 roku. Jednym z jego celów jest wywieranie wpływu na instytucje odpowiedzialne za działania zwalczające handel dziećmi, a długofalowo zapewnienie dzie-

ciom z grup ryzyka lepszej oferty wsparcia i rehabilitacji.

W Polsce działania profilaktyczne, ochronne, a także podnoszące świadomość społeczną w tym obszarze są realizowane przez stowarzyszoną od 2009 roku w ECPAT International Polską Koalicję przeciwko Komercyjnemu Wykorzystywaniu Seksualnemu Dzieci, koordynowaną przez Fundację Dzieci Niczyje. Jeśli chodzi o działania na szczeblu rządowym nadal są one niewystarczające. Polska nie ratyfikowała jeszcze podpisanej w 2007 roku Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych. Aby to było możliwe istnieje konieczność wprowadzenia karalności korzystania z prostytucji młodzieży w wieku 15–18 lat, przy czym odpowiedzialność karna winna być niezależna od woli i zgody małoletniego na kontakt seksualny. Brakuje również ochrony młodzieży w wieku 15–18 lat przed różnorodnymi formami wykorzystania w pornografii: wytwarzanie, utrwalanie, dostarczanie, przechowywanie lub posiadanie materiałów pornograficznych jest karalne wyłącznie, jeżeli wspomniane materiały są przeznaczone do rozpowszechniania.

Exploitation of children is laced with abuse in its many dimensions: physical, psychological and sexual. "Commercial" quality of exploitation points toward a situation of supply and demand, where a child becomes objectified – degraded to the level of a commodity, stripped not only of normal childhood, but of universal human dignity.

Literatura

- Berson R. (2003), *Cyberofiary: psychospołeczne konsekwencje wykorzystywania młodzieży za pośrednictwem Internetu*, Dziecko Krzywdzone, nr 2.
- Bielecka E. (2010), „Galerianki” – badania i refleksje, w: *Zagrożona młodzież. Innowacyjne formy interwencji społecznej*, red. E. Bielecka, Warszawa: Pedagogium.
- Commercial Sexual Exploitation of Children (CSEC) victim services reports of the three workgroups* (2011), Inter-Agency Council on Child Abuse and Neglect, http://ican4kids.org/documents/CSEC_Taskforce_Report_Draft.pdf, dostęp: 2.06.2012 r.

- Commercial Sexual Exploitation of Children: the health and psychosocial dimensions* (1996), Theme paper, WHO, World Congress Against SCEC, Stockholm, www.csecworldcongress.org/PDF/en/Stockholm/Background_reading/Theme_papers/Theme%20paper%20Health%201996_EN.pdf dostęp: 2.06.2012 r.
- Dawid-Olczyk I. (2003), *Praca z nieletnimi klientkami w praktyce Fundacji La Strada*, Dziecko Krzywdzone, nr 2.
- Dottridge M. (2004), *Kids as Commodities? Child trafficking and what to do about it?*, International Federation Terre des Hommes Foundation.
- Dyzurnet.pl (2011), *Raport. NASK*, www.dyzurnet.pl/images/stories/PDF/dyzurnet_2011.pdf, dostęp: 21.04.2012 r.
- ECPAT International (2009), *Report of the World Congress III Against Sexual Exploitation of Children and Adolescents*, www.ecpat.net/WorldCongressIII/PDF/Publications/ECPATWCIIIReport_FINAL.pdf, dostęp: 2.06.2012 r.
- ECPAT International (2011), *Komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci. Pytania i odpowiedzi*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- ECPAT International (2011), *German Country, Progress Card*, http://www.ecpat.net/TBS/PDF/2010_Germany_Progress_Card.pdf, dostęp 4.06.2012 r.
- Europol (2010), *Annual Report*, <https://www.europol.europa.eu/>, dostęp: 4.06.2012
- Eurostat Newsrelease (21/2012), www.bzsos.pl/www2/images/stories/2012/eurostat.pdf, dostęp: 2.06.2012 r.
- FDN (2007), *Opinie przedstawicieli policji i straży granicznej na temat zjawiska handlu dziećmi w Polsce oraz sytuacji dzieci cudzoziemskich bez opieki przebywających na terytorium Polski. Raport z badań*.
- FDN (2011), *Komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci i młodzieży. Postawy wobec problemu. Raport z badań*.
- Frontex (2011), *Situational overview on trafficking in human beings*, http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Situational_Overview_on_Trafficking_in_Human_Beings.pdf, dostęp 4.06.2012 r.
- Gajewska D., Popławska A. (2011), *Komercyjne wykorzystywanie dzieci, Raport Dzieci się Liczą. Informacje o stanie zagrożenia bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*, Dziecko Krzywdzone, nr 3(36).
- Gajewska D., Kuhn G., Popławska A. (2011), *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Gardian R. (2007), *Zjawisko sponsoringu jako forma prostytucji kobiecej*, Kraków: Impuls.
- GRETA (2011)19, *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Bulgaria*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Reports/GRETA_2011_19_FGR_BGR_en.pdf, dostęp 4.06.2012
- GRETA (2011)20, *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Croatia*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Reports/GRETA_2011_20_FGR_HRV_en.pdf, dostęp 4.06.2012
- GRETA (2011)22, *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Albania*, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Docs/Reports/GRETA_2011_22_FGR_ALB_en.pdf, dostęp 4.06.2012

- Harmful Traditional Practices Affecting the Health of Women and Children* (1995), Human Fact Sheet nr 23, Genewa, www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet23en.pdf
www.avert.org/age-of-consent.htm, dostęp: 21.04.2012 r.
- ILO (2002), *New global estimates on child labour*, <http://www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do?productId=742>, dostęp 4.06.2012
- ILO (2009), *Training manual to fight trafficking in children for labour, sexual and other forms of exploitation*, International Labour Organization http://www.ilo.org/ipe/areas/Traffickingofchildren/WCMS_111537/lang--en/index.htm, dostęp 4.06.2012
- International Child Sex Tourism. Scope of the problem and comparative case studies* (2007), The Johns Hopkins University, www.protectionproject.org/wp-content/uploads/2010/09/JHU_Report.pdf, dostęp 4.06.2012
- IPEC (2007), *Child Trafficking: The ILO's response through IPEC*, Genewa: ILO.
- Izdebski Z. (2004), *Badanie dotyczące problematyki prostytucji dziecięcej zrealizowane na zlecenie MENiS przez PRO–ECPAT przy współpracy TNS OBOP i Komendy Głównej Policji*.
- Izdebski Z., Konarkowska–Lecyk K. (2000), *Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne, mężczyzn homoseksualnych i osób uzależnionych od narkotyków*, Zielona Góra: Organon.
- Jędrzejko M., Sarzała D. (2006), *Jak (czy w ogóle można) zapobiegać prostytucji?*, w: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, M. Jędrzejko (red.), Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora.
- Kurzępa J. (2000), *Młodzież pogranicza – „Świnki”, czyli prostytucja nieletnich*, Kraków: Impuls.
- Kurzępa J., Lisowska A., Pierzchańska A. (2008), *Prostytucja nieletnich w perspektywie Dolnoślązaków. Raport z badań*, Wrocław: Agencja Wydawnicza „Argi”.
- Morawska A. (2003), *Wykorzystywanie seksualne dzieci dla celów komercyjnych – zarys problemu w perspektywie międzynarodowej*, *Dziecko Krzywdzone*, nr 2.
- O’Connell Davidson J. (2001), *The sex exploiter: Theme Paper for the Second World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children*, Jokohama.
- Phinney A. (2001), *Trafficking of women and children for sexual exploitation in the Americas, theme paper prepared for the Inter-American Commission of Women (Organization of American States and the Women, Health and Development Program)*, Panamerican Health Organization, <http://www.oas.org/en/cim/docs/Trafficking-Paper%5BEN%5D.pdf>, dostęp 4.06.2012
- Popławska A. (2010), *Wykorzystywanie małoletnich w prostytucji – charakterystyka i dynamika zjawiska ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy polskiej*, *Dziecko Krzywdzone*, nr 4(33).
- Raport o działaniach Policji w zakresie zapobiegania przestępczości oraz zjawiskom patologii społecznej w 2007 r.* (2008), http://www.policja.pl/portal/pol/719/22999/Raport_o_dzialaniach_Policji_w_zakresie_zapobiegania_przestepczosci_oraz_zjawisk.html, dostęp 02.06.2012 r.
- Sajkowska M. (2010), *Wiktyimizacja dzieci i młodzieży w Polsce*, Fundacja Dzieci Niczyje, www.fdn.pl
- Silbert M.H., Pines A.M. (1981), *Sexual child abuse as an antecedent to prostitution*, *Child Abuse & Neglect*, nr 5, vol. 4, s. 407–411.
- Śpila B. (2006), *Aspekty zdrowotne i psychiczne prostytucji ze szczególnym uwzględnieniem prostytucji nieletnich*, w: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, M. Jędrzejko (red.), Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora.
- Tackling demand that fosters human trafficking. Final report* (2011), USAID, http://socialtransitions.kdid.org/sites/socialtransitions/files/resource/files/Tackling_the_Demand-Final_8-29-11.pdf
- TNS OBOP (2010), *Spoleczna świadomość zagrożeń związanych z handlem ludźmi i podejmowaniem pracy za granicą*, www.obop.pl/handelludźmi/wyniki_badania, dostęp: 02.06.2012 r.

UNICEF (2011), Early Child Marriage. Inocenti Report, www.unicef.org/protection/childmarriage_Innocentidigest7.pdf

Zawadzka G. (2010), *Problem handlu dziećmi w Polsce – opinie i doświadczenia profesjonalistów*, Dziecko Krzywdzone, nr 4(33).

Zjawisko handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce. Analiza prawna i studium przypadków (2010), Kraków: Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć.

O AUTORZE

BEATA WOJTKOWSKA — iberystka, stypendystka rządu meksykańskiego. Aktualnie studiuje dyplomację publiczną na kierunku stosunki międzynarodowe. Przez wiele lat współpracowała przy realizacji projektów międzynarodowych w obszarze zwalczania przestępczości zorganizowanej. W Fundacji Dzieci Niczyje koordynuje wdrażanie programu profilaktyki przemocy wobec dzieci „Chronimy Dzieci” w domach dziecka, pracuje również w zespołach programowych zajmującym się wdrażaniem programów: „Dzieciństwo bez krzywdzenia – program konsultacyjny dla krajów Europy Wschodniej” oraz Program na rzecz przeciwdziałania komercyjnemu wykorzystywaniu dzieci.